

<<<öncesi

Arı petekleri, karınca yuvaları yapay olarak görülmez; doğaldırlar. Yapay olması için yapılmış olması yeterli görülmez; tasarlanmış, oluşumundan önce tassavvur edilmiş olması gerekli görülür. Ancak herhangi birşeyin bırakın oluşumunun öncesinde, oluştuktan sonra bile yeterli bir zihni yansıması olanaklı değildir. Düşünülmüş olan nitelik ve işlevlerdir. Aynı nitelik ve işlevlere karşılık gelebilecek birbirlerinden farklı sayılamaz çoklukta şey yapılabileceği gibi, belli nitelik ve işlevlere haiz herhangi birşeyin zihne yasınamış sayısız nitelik ve işlevi bulunur; üstelik, nitelik ve işlevlerle yapım öncesinde, tasarım aşamasında ne anlanmışsa/beklenmişse yapım sırasında ve sonrasında da aynı şeylerin anlaşılması ve beklenmesi gerekmez; aynı sözcükler ve biçimlerle ifadesini bulan sayılamaz çoklukta farklı anlayış/bekleyiş söz konusu olabilir, hatta bu durum kaçınılmazdır. Bir de, yapay olan, tasarlanma süreci, yani düşünme, yazma, çizme ne denli doğalsa o denli doğaldır. Yani beşerî fiiller doğa'dan bağımsız, doğa kuralları dışında işleyen süreçler değillerse, yapay olan herşey doğanın altı üstü biraz karmaşık birer oluşudur. Bu bakımdan, yapay-doğal ayrımı, doğaya uymamamasına karşın kendi kendini besleyen bir yapaylığın zihinde başlamasıdır.

Tekne yapaydır. Tekne parçalar, bölümler, süreçler ve bunların bağıntıları olarak oluşmadan önce tasarlanmıştır. Her parçanın nitelikleri ve işlevleri düşünülmüştür: Bu dümendir, tekneyi yönlendirir; bu kürektir teknenin gitmesi için kulaç gibi kullanılır; bu hamaktır üstünde yatılır; bu gözetleme direğidir, üzerinden daha geniş bir alan görülür; vs. vs... Bölümlerde parçalar gibidir: Burası kaptan köşküdür, buradan tekne yönetilir; burası ambardır, yığınlar burada tutulur; burası kamaradır, burada yatılır, dinlenilir, kağıt oynanır; burası güvertedir, ambarların ve kamaraların üstünü örter ve üzerinde toplanılabilir. Süreçler de düşünülmüş olmalıdır: Hangi bölümde, hangi parçalarla, ne zaman ya da hangi durumda, nasıl kürek çekilir; tekne nasıl yönlendirilir; nasıl yemek yapılır ve yenir; kaptan yönetirken hangi sözü nasıl seslenecektir, kaptanın sesini duyan bunları diğerlerine nasıl iletecektir, söz muhatabını bulduğunda hangi sözle neler yapılacaktır... Tekne tasarlanırken bunlar da göz önünde bulundurulur.

Kara doğaldır. Karadaki parçaların, karanın bölümlerinin, karadaki süreçlerin ve bunların bağıntılarının neler olacağı konusunda beşeri tasarım kara ya da karadakiler ortaya çıkmadan önce yapılmamıştır. İnsanın kendisi bile bunlardan yalnızca ihmal edilebilecek biridir. Doğada bulunan bir tahta parçası, hemen üzerinde ekmek kesmek için kullanılan ekmek tahtası diye nitelenmez. Halbuki markette tezgahta, üzerinde etiketiyle durmakta olan tahta parçası başka bir şeye yorulmaz; o kesinlikle bir ekmek tahtasıdır. Doğada bulunan tahta parçasıyla, ekmek tahtası arasında doğal/fiziksel hiç bir fark bulunmasa bile birinin kavranışı daha az sınırlandırılmışken, diğeri tamamen ekmek tahtası olmaya sınırlandırılmış olarak düşünülür. Kara ve karadakilerin beşerin kavrayabileceği ussal bir tasarımın ürünü olduğu düşünüyü saf bir böbürlenmenin ötesine geçmez. Bu tür tahayyüller ekmek tahtasının herhangi bir tahta parçasından ne fazlası ne de eksikliğinin bulunmadığının unutulmasında rastlanan görmezlikten gelmelerle mümkündür. Yine de mümkündür, yaygın olarak rastlanır ve karadallığın teknedelik olduğu düşün ve hissine zemin hazırlar.

Teknedekiler tasarlandıkları nitelik, biçim ve işlevleriyle birer tekliktir; her biri tek bir varlıktır; birden çok varlığa karşılık gelse bile, karşılık geldiği varlıklar tek tek sayılabilir durumdadır. Karadakilerin herbiri birer çeşitliliktir; karşılık gelebileceği varlıklar çeşitlidir ve tek tek sayılamayacak kadar çoktur. Teknedekinin tekliği ve karadakinin çeşitliliği arasındaki fark ekmek tahtasıyla tahta parçası arasındaki farkda olduğu üzere doğal/fiziksel bir fark değildir.

Teknedekiler bulunuşlarından ayıklanmış varlıklar olarak tasarlanmaya başlanır. Bulunuşlarının çeşitliliği göz ardı edilerek varlıklaştırılmışlara karşılık geldiği sanılan sözcüklerle ve bu sözcükler arasındaki bağıntıların hangilerinin «tutarlı», hangilerinin «çelişik» olduğunu gösteren mantık kurallarıyla birlikte, simgelerden oluşan bir yapı olarak us, teknenin «gerçek», «doğru» ya da «hakiki» zihni yansıması olarak benimsenir. Süprizlerin, hayal kırıklıklarının ortaya serdiği usun yetersizliğinin, sanki daha ayrıntılandırmayla elenebilecek eksiklik olduğuna iman edilir ve henüz kavanılmamış ussallıklar olarak formüle edilerek «aşıldığı» düşünülür. Böyle kavranılmasıyla, tekne tamamen ussaldır. Herşey beşeri zihindeki gibidir; tasarlandığı gibidir. Karada, teknedelik

öncesinde, böyle saplantısal bir usun yaşanandan doğruca ortaya çıkması, istisnai bir sapma olabilirdi. Pratik, durmaksızın, -çoğu kez de yaygın kabul görsün görmesin usların hepsinde çelişki olarak yasıyacak- us-dışı bağıntıları gözler önüne serer. Karadakiler usa saplanıp kalamazlar, durmaksızın, usun ötesine geçmek durumunda kalırlar.

Teknede yapılması gerekenin, ussal tasarı verili düşünüldüğünde teknenin bu tasara uygun biçimde işlemesi sağlanarak denetim altında tutulması olduğu kolayca benimsenir. Türkçeye «ahlak» olarak da çevrilen bu, «etik», bir doğa olarak, giderek gerçek doğa olarak benimsenmesidir. «Ahlak» ussal bir yapı olarak benimsenen «etik»ten farklı olarak, ussal dolayım gerektirmeden, hatta farkına bile varılmadan yapılanlara değin olarak kullanılır; buna karşın, utanmadan, sıkılmadan, hatta farkına bile varmadan «etik» yerine «ahlak»ı kullanlar da olur: Burada bu yapılmayacaktır. Teknedekiler, rahatlıkla, tekne tasarlanırken ve bu tasarımın yansıması olarak yapılırken, teknede hangi koşullarda nasıl davranılacağıının da, insan teknenin sanki mekanik bir parçasıymış gibi, tasarlanmış olduğunu düşünebilirler. Bu teknenin evren olduğu evhamıyla birleştğinde, insanın hangi koşullarda nasıl davranacağını belirleyen, evrensel olarak önceden tasarlanmış, değiştirilemez tarzda verili kuralların, ya da kısaca evrensel kuralların olduğu düşününe varılır ki bunlar etiği oluşturur. Tasarımın tamamen ussal olduğu düşünülürse, etik ussal olarak dile gelebilen olur. Bu durumda insana düşenin etiğin gereğini yerine getirmek olduğu, hatta teknenin mekanik bir parçası olduğu bilip buna göre yaşamının mutluluk denilen şey olduğu sanısına kapılınabilir. Karadaysa böyle bir tasarım bulunmadığından, denetim değil olup biteni farkedip ona göre davranmak öne çıkar. Türkçede gündelik yaşamda sarf edildiği tarziya ahlak karadakilere etikten daha çok yakışmaktadır: Beliren koşullara dönüşerek ve dönüştürerek uyum sağlarken, kendini kaybetip dağıtmamak için, her evrede, terbiyeden kaynaklanan, önceki deneyimlerden edinilen ya da öylesine gelişmiş olan alışkanlık, huy, töre, gelenek ve benzerlerine dayanmak. Teknede körü körüne bilgi kendini dayatırken, kara zeka talep eder. Herbirşeyiyle ussal olduğu örtük düşününe dayalı olarak kavranan teknede karşılaşılan güçlükler çözüm bekleyen birer sorun olarak düşünülürken, karada karşılaşılan zorluklar, aşılması gereken engeller ya da uyum sağlanması gereken durumlardır.

Teknedekiler, mekanik birer parça olarak görülürlerse, teknenin parçalardan ve bölümlerden oluşmasına benzer tarzda sınıflara ayrılmış olarak kavranırlar. Sınıflara ayırma işlevseldir, yararlıdır. Buna karşın herkes kaptan olmak ister, kimse kürekçi olmak istemez. Ancak sınıfların olduğu gibi kalışı teknenin bekası ve teknedekilerin mutluluğu için gereklidir. Sınıflar her an ölüm-kalım meselesine varan bir şimdiyle onaylatılsa bile, insan bu... teknede olduğunu unutabilir; ya da bıçak kemiğe dayanmıştır, « ne olacaksa olsun,» der, ya da teknenin bekası için mevcut sınıflarıştan farklı bir sınıflanış imkanı görebilir ve durumu zihninde ve duygularında bir ölüm-kalım meselesi olmaktan heran çıkarabilir. Teknedeki sınıfların onanması halihazırda değil, geçmiş ve gelecek tasavvurlarıyla temellendirilir. Zaten teknedelik geçmişin eseridir, geleceğin umuduyla katlanılır. Diğer yandan, karadakilerin biraradalığı ussal değildir; teknedelik sonrası ortaya çıkan saplantılı düşünme ve koşullar insanları her ne kadar tersine inanmaya itse de onları birarada tutacak ne bir ölüm-kalım meselesi vardır, ne de insanın kaderinin bağlı olduğu bir tekne. Karada biradalık gerekli olmadığı halde ortaya çıkar. Tekne mahrumiyettir; karadaysa git gidebildiğin yere kadar... Dişlinin çarklarından biri olmaktan başka birşey olmayan mutluluk, yarar, çıkar ve benzeri zihin bulanıklarına karada gerek yoktur. İnsanlar birbirlerine karşı konumlanmanın yerine, birbirleriyle ilişkilerini ilişkiler yumağında kaynaştırır. Teyzelik, dayılık, emmili, bacılık, abilik, ablalık, evlatlık ve benzerleri birer konumdan çok ilişkiler yumağının özetleyicileridir. Karadalık hissini tekneye taşıyan biri «Kaptan Amca,» derken, kaptanın teknedeki işlevini ve yerini adeta görmezlikten gelerek, bir amca-yiğen ilişkisiymiş gibi davranmaktadır.

Teknede yapım, biçimlendirme, yeniden yapım, yeniden biçimlendirme, bozulmuş, biçimsizleşme söz konusudur. Bunlar Türkçede, sıkça, Avrupa dillerinden geçme sözcüklerle belirtilir: Konstruksiyon, formasyon, rekonstruksiyon, reform(asyon), dekonstruksiyon, deformasyon. Bu fiiller bütüne, yani tekneye yöneliktir, ya da bütünle ilişkili olarak düşünülür. Karada söz konusu olan dönüştürmedir. Biçimlendirme ya da yapım düşünülse bile bütüne yönelik değildir, öncesinde bir bölümün yalıtılmış olduğunun düşünülmesini gerektirir ve kısımdır. Teknedeki yapı ve biçim, yalnızca kullanılan bir alet olan, denizde

yüzen cismin yapı ve biçimi değildir; insanların sınıflanışı da bir yapı ya da biçim olarak görülebilir. Yeni bir sınıflanış yeni bir yapılanış ya da biçimleniş olarak kavranabilir. Böyle yaklaşılnca, sınıfsal dağılımın değişimi için, yani mevcut sınıfsal yapıda kimlerin hangi konumda olduğunun değiştirilmesi için girişimde bulunma kalkışma ya da ayaklanma, sınıfsal yapının kökten değişimi devrime yorulabilir. Karadaki her ne kadar «nehiri geçerken at değiştirilmez» derse desin, teknedeki hep bitmek bilmez «kurtuluş» arzusuyla beslenen ayaklanma ve devrim özlemi çeker.

Teknedeki uzun bir mahrumiyet ve ayrılıktan sonra karaya çıktığında, teknede edindiği etiği de teknede bırakabilir mi? Zihindekinin gerçekliği, yaşananın yalanlığı hissini üzerinden atabilir mi? Ya tehlike hissini, ne üdüğü belirsiz kurtuluş arzusunu, kompartmanlara bölünmüşlük düşününü, kararın tekleşmesinin, eşgüdümün, hep yararlı olmanın, hep çıkar gözetmenin, hep istenilir kalmanın gerekliliği düşünlerini? Sanki teknedeymiş gibi yaşamaya, çevresindekileri bu biçimde yaşamaya yönlendirmeye, ya da en azından onlarında kendisi gibi hissettiğini, düşündüğünü, yaşadığını zannetmeye, bazı bazı kimsenin göremediklerini gördüğünü düşünmeye kalkışmaz mı?

Türkali Mah., Beşiktaş